

УДК 330.341.46(1-22)

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811075>

**М.П. ТАЛАВИРЯ, доктор економічних наук, професор
А.О. ГОРАЙ, аспірант***

Розвиток сільських територій в умовах децентралізації

Мета статті - теоретично й науково обґрунтувати методичні засади та розробити науково-практичні рекомендації щодо розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: системний - для уточнення категоріального апарату; економіко-математичний і статистичний - при роботі з інформацією та аналітичними матеріалами; монографічний - у процесі аналізу стану розвитку сільських територій; логічний - для визначення позитивних соціальних та економічних ефектів, з метою узагальнення результатів і формування висновків.

Результати дослідження. У процесі дослідження встановлено, що для успішного розвитку сільських територій мають бути прийняті й реалізовані регіональні та місцеві програми їхнього соціально-економічного розвитку, направлені насамперед на підвищення зайнятості і доходів сільського населення, розвиток місцевого самоврядування, стимулювання несільськогосподарського бізнесу в сільській місцевості. З'ясовано, що соціально-економічний розвиток та життєстійкість сільських поселень здебільшого залежать від територіальної їх близькості до економічних та адміністративних центрів (незаперечні переваги приміських поселень). Доведено пріоритетне значення визначення можливих сценаріїв соціального розвитку сільських поселень України різної людності в умовах децентралізації чинної системи управління.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано та запропоновано науково-практичні рекомендації щодо сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Практична значущість. Поряд із позитивними змінами за процесу децентралізації виокремлено і значущі проблеми, притаманні сучасному селу. Звідси результати дослідження можуть стати передумовою для вирішення питань, пов'язаних із сталим розвитком сільських територій. Табл.: 1. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: сільські території; сталий розвиток; децентралізація; сільські бюджети; адміністративна реформа; територіальні громади; надходження; видатки.

Талавиря Микола Петрович - доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту економіки і менеджменту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв оборони 15)

E-mail: talanic@ukr.net

Горай Анастасія Олегівна - аспірант кафедри економічної теорії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв оборони 15)

E-mail: anastasiia_gorai@ukr.net

Постановка проблеми. Прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує розробки заходів і механізмів сталого розвитку українського села та швидкого прийняття рішень у цій сфері розвитку людського потенціалу країни. Низький рівень життя сільського населення зумовлює вплив найбільш активної та працездатної його частини до міст, активізує зовнішню трудову міграцію, що посилює занепад сільських територій. Без подолання негативних тенденцій у розвитку сільських територій, на яких проживає майже третина населення

України, неможливо бути успішними та ефективно конкурувати з іншими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічний розвиток сільських територій, процеси, що відбуваються під час децентралізації на селі, проблеми, що потребують вирішення - усе це досліджувалося і висвітлено у працях відомих учених і спеціалістів, серед яких: О.Л. Попова [10], М.І. Малік [9], С.В. Майстро [8], М.П. Талавиря [12], С.М. Кваша [7], П.Т. Саблук [11].

Разом із тим детальний аналіз теперішньої ситуації та визначення можливих сценаріїв соціального розвитку сільських поселень може стати передумовою для вирішен-

* Науковий керівник - М.П. Талавиря, доктор економічних наук, професор.

© М.П. Талавиря, А.О. Горай, 2018

ня нагальних питань розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Мета статті - теоретично й науково обґрунтувати методичні засади та розробити науково-практичні рекомендації щодо розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Виклад основних результатів дослідження. Сільські території відіграють важливу роль у процесі функціонування будь-якої держави. У середньому у світі на сільські території припадає 75% загальної площі, де проживає 51% усього населення планети. На сьогодні за наявними даними на цих територіях виробляється 32% світового ВВП.

Децентралізація - це процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління [4].

Держава стимулює прискорення реформи консультативно й фінансово. Створюють центри розвитку місцевого самоврядування, тільки субвенцій на розвиток інфраструктури громад у 2017 р. було виділено 1 млрд гривень.

Зазначені кошти були спрямовані на оновлення та будівництво доріг, шкіл, дитячих садків, закладів охорони здоров'я, центрів надання адміністративних послуг, на освітлення вулиць, придбання спеціалізованої техніки для комунальних потреб тощо. При цьому пріоритетність витрат тепер визначає сама громада.

Тобто нині добровільно об'єднані територіальні громади мають усі можливості й ресурси для повноцінного функціонування та розвитку. Вони беруть на себе цілковиту відповідальність за всі сфери життя на власних територіях. Саме це слугує показником успішної та доцільної діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Для успішного розвитку сільських територій необхідний комплексний підхід до вирішення проблем та добросовісне виконання зобов'язань. Завдяки цьому підвищується ефективність використання бюджетних коштів, що є прямим і правильним шляхом до стабілізації соціально-економічної ситуації в країні.

Надходження власних доходів у 665 ОТГ за січень-травень 2018 р. порівняно з відповідним періодом 2017 р., млн грн

Платежі до державного бюджету	665 ОТГ, усього				Із них:							
					366 ОТГ, що об'єдналися у 2015 та 2016 рр.				299 ОТГ, що об'єдналися у 2017 р.			
	Надходження		Відхилення		Надходження		Відхилення		Надходження		Відхилення	
2017 р.	2018 р.	+/-	%	2017 р.	2018 р.	+/-	%	2017 р.	2018 р.	+/-	%	
Усього	4509,2	7431,4	2922,2	164,8	3238,4	3980,9	842,5	122,9	1270,8	3450,5	2179,8	271,5
Із них:												
податок на доходи фізичних осіб	1776,6	4149,8	2373,2	233,6	1776,6	2260	483,4	127,2	-	1889,8	-	-
акцизний податок	613,7	591,5	-22,2	96,4	320,4	308,9	-11,5	96,4	129,3	282,6	-10,7	96,3
податок на землю	941,5	1030,8	89,2	109,5	491,5	548,2	56,7	111,5	450,1	482,6	32,5	107,2
єдиний податок	934,4	1222,9	288,5	130,9	501,7	648,5	146,8	129,2	432,7	574,4	141,7	132,8
податок на нерухоме майно	82	136	54	165,8	44,9	70,7	25,8	157,5	37,1	65,3	28,2	175,9

Джерело: [6].

За наведеними табличними даними, до бюджету надходження у 2018 р. зросли за всіма платежами, крім акцизного податку. Зменшення надходжень за цим податком зумовлено відсутністю зарахувань до місце-

вих бюджетів акцизного податку з палива у січні та лютому 2018 р.

Принципово нові можливості для реалізації потенціалу сільських територій постали за фінансової децентралізації, розпочатої в країні з прийняттям відповідних змін до По-

даткового і Бюджетного кодексів України. Це дало змогу не лише зміцнити місцеві бюджети на основі формування стабільних джерел його доходів і збільшити власні ресурси громад, а й значною мірою активізувати видатки розвитку, насамперед на інфраструктурні потреби. Проте такі зміни не виключають імовірності виникнення нових фінансових розривів через невідповідність потреб і реальних фінансових можливостей територіальних громад щодо наповнення місцевого бюджету [2].

Протягом 2014–2016 рр. в Україні створено інституційне підґрунтя для децентралізаційних змін, розроблено необхідні законодавчі та нормативно-правові документи щодо практичної реалізації реформ, спрямованих на бюджетну децентралізацію, передавання повноважень від виконавчої влади до місцевого самоврядування з метою підвищення його фінансової та функціональної спроможності вирішувати на місцях завдання забезпечення життєдіяльності сільських територіальних громад. На цій основі врешті-решт будуть урегульовані питання власності громад на комунальне майно і землю, посиляться їхній вплив на місцевий розвиток, використання місцевих природних ресурсів з огляду на власні інтереси громад. По суті це шлях до проектування соціально-економічного розвитку окремих сільських територій у цілому [9].

Проблеми, які виникли у вітчизняному сільському господарстві, не могли не позначитися на розвитку сільських територій. Продовжує знижуватися зайнятість сільського населення, внаслідок чого значна частка найбільш працездатних і кваліфікованих жителів села працюють лише на своїх ділянках, ведуть власне виробництво чи виїжджають на заробітки до великих міст або за кордон. Враховуючи вкрай низький рівень доходів сільського населення, це призводить до зростання бідності на селі; напруженості й погіршення демографічної ситуації; нестачу якісної і кваліфікованої робочої сили; згорання соціальної інфраструктури і, як наслідок, до відчутного зниження рівня життя у сільських поселеннях.

Як зазначає М.Й. Малік, у центрі проблеми виходу села з кризи повинна бути «людина села» з усіма її проблемами. Розвиток сільських територій має розпочинатися з розроблення програми розвитку окремого населеного пункту з урахуванням природних

особливостей цієї території. Найважливішим аспектом залишається підвищення життєвих стандартів, що включають не лише підвищення рівня доходів на селі, а й відновлення соціальної інфраструктури із поліпшенням культурних та оздоровчих послуг [9].

При цьому П.Т. Саблук і В.В. Юрчишин планування розвитку сільських територій нерозривно пов'язують із перспективами розвитку сільського господарства як складової агропродовольчого сектору економіки. Хоча сільське господарство нині є головним руйнівним фактором виробничих потужностей на селі, проте село може використовувати й інші ресурси. У такому разі важливо забезпечити умови функціонування різнопланових сільських територіальних утворень. Тобто забезпечення ефективного самоуправління кожною з територій є одним із головних завдань [11].

Як одну з переваг децентралізації для розвитку сільських територій слід вказати можливість прийняття рішення про суспільні витрати на місцевому рівні, що відповідає власне потребам населення. Тому такі витрати більшою мірою деталізовані і стосуються практично кожного члена громади, аніж прийняті на центральному рівні рішення. Також важливо, що при цьому селяни платять за послуги, в яких вони зацікавлені, особливо коли залучалися до процесу прийняття відповідних рішень з таких питань. У багатьох країнах мотиваційним чинником децентралізації слугують перспективи місцевого розвитку. Це повною мірою стосується й України. Нині для успішного розвитку децентралізація вкрай важлива, адже це забезпечує ефективне управління органів місцевого самоврядування. Так, місцеве самоврядування має можливість усувати інституційні та юридичні перешкоди, заохочувати інноваційні форми вирішення місцевих проблем. Заходи з розвитку за участю громадян дозволяють планувати діяльність відповідно до специфічних потреб місцевого населення [1].

Як показує світовий досвід, більшість громадян бажать і готові робити свій внесок у місцеві проекти розвитку, коли вони можуть брати участь у прийнятті рішень і відчують, що запропонований проект покращує конкретні умови проживання. Дозволяючи місцевим громадам визначати, як потрібно планувати ту чи іншу програму розвитку, органи місцевого самоврядування

цим самим об'єднують громаду, зобов'язують до відповідальності за проект. Органи місцевого самоврядування здатні забезпечити сталий розвиток сільської території через безпосереднє залучення громадян до реалізації проектів. Зацікавлені сторони, що є «власниками» проекту, візьмуть на себе відповідальність за утримання проекту. Можливість брати участь у плануванні проектів розвитку на ранніх стадіях, у свою чергу, заохочує місцеве населення належним чином контролювати та захищати результати проектів.

Висновки. В умовах процесу децентралізації влади в Україні виникають нові можливості розвитку сільських територій. Перспективи місцевого розвитку, відтворення соціальної сфери, боротьба з бідністю, підвищення рівня життя сільського населення, відновлення закладів культури, охорони здоров'я тощо виступають основним моти-

ваційним чинником децентралізації для територіальних громад. В умовах децентралізації влади органи місцевого самоврядування мають потенціал функціонувати ефектніше, ніж центральні органи.

Територіальні громади можуть регулювати процес нагромадження коштів, надання відповідних послуг, базуючись на коротко- і довгостроковому плануванні. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів має здійснюватися так, щоб, з одного боку, максимально наблизити процес прийняття рішення до громадян, а з іншого, щоб органи влади володіли організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами для забезпечення достатнього рівня життя на сільських територіях, необхідного обсягу та якості послуг, які надаються населенню відповідно до загальнодержавних соціальних стандартів.

Список бібліографічних посилань

1. Brown, L. R. (2011). *World on the Edge*. Earth Policy Institute. Norton. ISBN987-0-393-08029-2.
2. Dasgupta, P. (2007). The idea of sustainable development. *Sustainability Science* 2 (1): 5-11.
3. Endress, L.; Roumasset, J.; Zhou, T. (2005). Sustainable Growth with Environmental Spillovers. *Journal of Economic Behavior and Organization* 58 (4): 527-547.
4. The Free Dictionary. Definition of decentralization. URL : <http://www.thefreedictionary.com/decentralization>.
5. World Commission on Environment and Development. *Our Common Future*, Chapter 2: Towards Sustainable Development. Un-documents.net. Retrieved 2011-09-28.
6. Децентралізація дає можливості. URL : <https://decentralization.gov.ua>.
7. Кваша С. М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. С. 40.
8. Майстро С. В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах. URL : www.academy.gov.ua.
9. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51-58.
10. Попова О. Л. Основи гармонізації аграрного і сільського розвитку в сучасній аграрній політиці. *Економіка України*. 2014. № 2. С. 32-43.
11. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. № 5. С. 21-23.
12. Талавиря М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій : монографія. Київ : Вид-во НАУ, 2008. 384 с.

References

1. Brown, L.R. (2011). *World on the edge*. Norton: Earth Policy Institute [In English].
2. Dasgupta, P. (2007). The idea of sustainable development. *Sustainability Science*, 2 (1), pp. 5-11 [In English].
3. Endress, L., Roumasset, J., & Zhou, T. (2005). Sustainable growth with environmental spillovers. *Journal of Economic Behaviour and Organization*, 58 (4), pp. 527-547 [In English].
4. Definition of decentralization. *The Free Dictionary*. Retrieved from: <http://www.thefreedictionary.com/decentralization> [In English].
5. Our common future. Vol. 2: Towards sustainable development. (n.d.). *World Commission on Environment and Development*. Retrieved from: <http://un-documents.net> [In English].
6. Detsentralizatsiia daie mozhyvosti [Decentralization provides opportunities]. (n.d.). Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua> [In Ukrainian].
7. Kvasha, S.M. (2013). *Stan ta tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu [State and trends of agricultural development in the member states of the European Union]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
8. Master, S.V. (n.d.). *Sutnist ta napriamy derzhavnoho rehlivuvannia ahrarnoho rynku v zarubiznykh krainakh [Essence and directions of state regulation of agrarian market in foreign countries]*. Retrieved from: <https://www.academy.gov.ua> [In Ukrainian].
9. Malik, M.Y. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On sustainable development of rural territories]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 51-58 [In Ukrainian].
10. Popova, O.L. (2014). *Osnovy harmonizatsii ahrarnoho i silskoho rozvytku v suchasni ahrarnii politytsi [Fundamentals of harmonization of agrarian and rural development in modern agricultural policy]*. *Ekonomika Ukrainy*, 2, pp. 32-43 [In Ukrainian].
11. Sabluk, P.T. (2006). *Rozvytok silskykh terytorii - zapuruka vidrodzhennia ahrarnoi Ukrainy [Development of rural areas is a key to revival of agrarian Ukraine]*. *Visnyk ahrarnoi nauky*, 5, pp. 21-23 [In Ukrainian].
12. Talavyria, M.P. (2008). *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm derzhavnoi pidtrymky rozvytku silskykh terytorii : monohrafiia [Organizational and economic mechanism of state support to rural development: monograph]*. Kyiv: Vyd-vo NAU [In Ukrainian].

Talavyria M.P., Horai A.O. Rural development in terms of decentralization

The purpose of the article is to theoretically and scientifically justify methodical principles and work out recommendations for rural development in conditions of decentralization.

Research methods. During the research process the following scientific methods have been used: system method for specification of categorical apparatus; economic, mathematical and statistical while working with statistical information and outputting analytical expressions; monographic while studying best practices and advanced technologies; logical for determining positive social and economic effects, in order to summarize the results and form the conclusions.

Research results. For rural development in Ukraine should be adopted and implemented special regional and local programs for social and economic development of rural areas, primarily aimed at increasing employment and income of rural population, the development of local self-government, and encouragement of non-agricultural business. Unfortunately, in Ukraine, social and economic development and resilience of rural settlements are largely dependent on their territorial proximity to economic and administrative centres (suburban settlements have undeniable advantages). In this regard, definition of possible scenarios of social development of rural settlements with different population level in Ukraine in terms of decentralization of the current management system has become a priority.

Elements of scientific novelty. It has been sustained practical, theoretical, and methodological recommendations for concerning sustainable development of rural territories.

Practical significance. The research results are an important prerequisite for addressing the issues of sustainable rural development. Tabl.: 1. Refs.: 12.

Keywords: rural areas; sustainable development; decentralization; rural budgets; administrative reform; territorial communities; revenues; expenditures.

Talavyria Mykola Petrovych - doctor of economic sciences, professor, director of the research institute of economics and management, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: talanik@ukr.net

Horai Anastasiia Olehivna - post-graduate student of the department of economic theory, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: anastasiia_gorai@ukr.net

Талавиря Н.П., Горай А.О. Развитие сельских территорий в условиях децентрализации

Цель статьи – теоретически и научно обосновать методические основы и разработать научно-практические рекомендации по развитию сельских территорий в условиях децентрализации.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: системный – для уточнения категориального аппарата; экономико-математический и статистический – при работе с информацией и аналитическими материалами; монографический – в процессе анализа состояния развития сельских территорий; логический – для определения позитивных социальных и экономических эффектов, с целью обобщения результатов и формирования выводов.

Результаты исследования. В процессе исследования установлено, что для успешного развития сельских территорий должны быть приняты и реализованы региональные и местные программы их социально-экономического развития, направленные прежде всего на повышение занятости и доходов сельского населения, развитие местного самоуправления, стимулирования несельскохозяйственного бизнеса в сельской местности. Выяснено, что социально-экономическое развитие и жизнестойкость сельских поселений во многом зависят от территориальной близости к экономическим и административным центрам (неоспоримые преимущества пригородных поселений). Доказано приоритетное значение определения возможных сценариев социального развития сельских поселений Украины различной населенности в условиях децентрализации действующей системы управления.

Элементы научной новизны. Обоснованы и предложены научно-практические рекомендации по устойчивому развитию сельских территорий в условиях децентрализации.

Практическая значимость. Наряду с позитивными изменениями в процессе децентрализации выделены и значимые проблемы, присущие современному селу. Отсюда результаты исследования могут стать предпосылкой для решения вопросов, связанных с устойчивым развитием сельских территорий. Табл.: 1. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: сельские территории; устойчивое развитие; децентрализация; сельские бюджеты; административная реформа; территориальные общины; поступления, расходы.

Талавиря Николай Петрович - доктор экономических наук, профессор, директор Научно-исследовательского института экономики и менеджмента, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев обороны 15)

E-mail: talanik@ukr.net

Горай Анастасия Олеговна - аспирант кафедры экономической теории, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев обороны 15)

E-mail: anastasiia_gorai@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 19.09.2018 р.

Фахове рецензування: 15.11.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Талавиря М. П., Горай А. О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 75 – 79.

*